

УДК [712.253:58]:581.526.45(477-25)

В.В. ГРИЦЕНКО

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тимірязєвська, 1

РІДКІСНІ ВИДИ РОСЛИН У СТЕПОВОМУ КУЛЬТУРФІТОЦЕНОЗІ: СИСТЕМАТИЧНИЙ СКЛАД, СОЗОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ІНТРОДУКЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Складено список рідкісних видів рослин степового культурфітоценозу на ботаніко-географічній ділянці «Степи України» у НБС ім. М.М. Гришка НАН України. Рідкісні види проаналізовано за систематичним складом, созологічним статусом, історичними аспектами інтродукції, сучасним станом ценопопуляцій. Обґрунтовано ефективність збереження та охорони рідкісних видів ex situ.

Ключові слова: рідкісні види рослин, степовий культурфітоценоз, ботанічний сад.

Дослідження проведено у степовому культурфітоценозі на ботаніко-географічній ділянці «Степи України» у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, яка була закладена в 1949 р. Вона займає площу 2,5 га та характеризується рівнинним рельєфом. Упродовж більш ніж 60-річного періоду на цій ділянці, по аналогії з природними еталонами, був змодельований степовий культурфітоценоз, у складі якого нині налічується 238 видів вищих судинних рослин — представників флори степів України [2].

Мета роботи — скласти список рідкісних видів рослин, які вирощуються у степовому культурфітоценозі на ботаніко-географічній ділянці «Степи України», проаналізувати ці види за систематичним складом, созологічним статусом, історичними аспектами інтродукції, сучасним станом ценопопуляцій та обґрунтувати ефективність їх збереження та охорони ex situ.

До рідкісних видів відносять види, які мають Міжнародний [4, 5], державний [9] або регіональні созологічні статуси, наве-

дені у переліках рідкісних видів рослин, які підлягають особливій охороні в областях України. Переліки затверджено рішенням обласної ради чи розпорядженням облдержадміністрації.

Аналізуючи сучасний стан, для кожного з рідкісних видів проводили облік чисельності, з'ясовували, чи сформував вид ценопопуляцію, та визначали її площу. При обліку чисельності для різних видів використовували такі біологічні облікові одиниці: морфологічну (особина) або фітоценологічну (клон, пагін тощо) [8]. Для оцінки чисельності рідкісних видів рослин у даному фітоценозі застосовували шкалу, складену з урахуванням літературних відомостей [6, 8]:

- види, які не сформували популяційної структури, нині у складі степового культурфітоценозу налічують від 1 до 10 біологічних облікових одиниць;
- види, які сформували нечисленні ценопопуляції (від 10 до 100 од.);
- види, які сформували численні ценопопуляції (від 100 до 500 од.);
- види, які сформували дуже численні ценопопуляції (від 500 до 1000 од.).

Наводимо список рідкісних видів рослин степового культурфитоценозу. Родини у списку розміщено за системою А.Л. Тахтаджяна [7]. Назви родів у межах родин та назви видів у межах родів наведено в алфавітному порядку. Номенклатуру таксонів вищих судинних рослин подано за [10].

MAGNOLIOPSIDA

Ranunculaceae

Adonis vernalis L. Внесений до Додатку II «Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення» (CITES) [3]; до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. Вперше завезений на ділянку в 1952 р. з відділення «Михайлівська цілина» Українського степового природного заповідника [1]. У 2002 та 2010 рр. вид завозили з лучних степів Київської обл., у 2010 р. — з Одеської обл. Інтродукційна ценопопуляція *A. vernalis* численна, стійка, гомеостатична, налічує понад 300 особин і займає площу близько 0,5 га.

Adonis wolgensis Steven ex DC. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. Вперше завезений на ділянку в 1953 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника [1]. Кількість особин поповнено у 2002 р. рослинами зі степів Луганської обл., у 2007 р. — з лучно-степових ділянок Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *A. wolgensis* нечисленна, її площа — 0,005 га.

Anemone sylvestris L. Перебуває під охороною у Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Чернігівській обл. і в м. Київ. Потребує охорони в Київській, Миколаївській, Черкаській обл. Завезений на ділянку в 1953 р. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника [1]. Нині на ділянці відмічено кілька особин виду.

Clematis integrifolia L. Охороняється у Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Чернівецькій обл. Потребує охорони у Миколаївській, Київській, Черкаській обл. Вид завозили на ділянку в 1953, 1960 рр. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника; у 2007 р. — з лучних степів Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *C. integrifolia* нечисленна, стійка, займає площу близько 1,0 га.

Clematis lathyrifolia Besser ex Rchb. В Україні охороняється у Харківській обл. Завезений на ділянку в 1960 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника [1]. Інтродукційна ценопопуляція *C. lathyrifolia* нечисленна, стійка, гомеостатична, її площа — близько 1,0 га.

Delphinium sergii Wissjul. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Вид завезено на ділянку в другій половині XX ст. Інтродукційна ценопопуляція *D. sergii* нечисленна, її площа — 0,001 га.

Pulsatilla pratensis (L.) Mill. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. Вперше завезений на ділянку в 1953 р. з Полтавської та Харківської обл. [1], у 2002 р. — зі степів Луганської обл., у 2002–2006 рр. — з лучних степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція *P. pratensis* нечисленна, займає площу близько 1,0 га.

Ranunculus illiricus L. Охороняється у Житомирській та у Херсонській обл. (як *Ranunculus scythicus* Klok). Потребує охорони у Київській обл. Завозили на ділянку в 1953 р. з Лісостепу, у 2000 р. — з Луганської обл., у 2003 р. — з лучних степів Київської обл. Нині на ділянці зростає близько десятка особин *R. illiricus*.

Berberidaceae

Gymnospermium odessanum (DC.) Takht. Внесений до Світового Червоного списку, ка-

тегорія IUCN — вид невизначеного статусу [5]; до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Вид вперше завезено на ділянку в 1953 р., потім у 1964 р. з околиць м. Одеса [1], у 2002 р. — з Миколаївської обл., у 2010 р. — з Одеської обл. Інтродукційна ценопопуляція *G. odessanum* нечисленна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,01 га.

Raeoniaceae

Raeonia tenuifolia L. Внесений до Додатку I Бернської конвенції [4], Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Вперше завезено на ділянку у 1953 р. зі «Стрільцівського степу» та «Хомутовського степу» — відповідно відділень Луганського та Українського степового природних заповідників [1], у 2002 р. — з Луганської обл. Інтродукційна ценопопуляція виду численна, стійка, гомеостатична, налічує близько 350 особин, її площа — 1,5 га.

Fumariaceae

Corydalis cava (L.) Schweigg. & Körte. Охороняється у Дніпропетровській, Запорізькій, Полтавській, Херсонській обл., на території м. Києва та його зеленої зони. На ділянці «Степи України» аборигенний вид *C. cava* сформував нечисленну природну ценопопуляцію площею 0,002 га.

Corydalis solida (L.) Clairv. Охороняється у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Херсонській обл. Аборигенний вид *C. solida* сформував на ділянці дуже численну природну ценопопуляцію площею близько 2,0 га.

Caryophyllaceae

Dianthus andrzejovskianus (Zapal.) Kulcz. Охороняється у Дніпропетровській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Тернопільській обл. Потребує охорони у Київській обл. Вид завозили у 1960 та 1966 рр. з Лісостепу та Степу. Нині на ділянці зростає кілька особин виду.

Dianthus tetrananthes Vorbas. Охороняється у Львівській обл. Потребує охоро-

ни у Київській обл. Вид завезено у 2002 та 2006 рр. з лучних степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція нечисленна, її площа — 0,005 га.

Gypsophilla paniculata L. Охороняється у Львівській, Закарпатській обл. Вид завезено на ділянку у другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція нечисленна, стійка, гомеостатична, займає площу близько 1,0 га.

Limoniaceae

Limonium platyphyllum Lincz. Потребує охорони в Миколаївській обл. Вид завезено на ділянку в 1959 р. зі Степу. Інтродукційна ценопопуляція *L. platyphyllum* нечисленна, її площа — 0,002 га.

Brassicaceae

Crambe tatarica Sebeok. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Вид завезено на ділянку в 1953 р. зі «Стрільцівського степу» та «Хомутовського степу» [1]. У наступні роки поповнень не було. Нині на ділянці зростає одна генеративна особина.

Malvaceae

Alcea rugosa Alef. Охороняється у Дніпропетровській та Запорізькій обл. Вид завезено на ділянку у 1960 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника. Інтродукційна ценопопуляція нечисленна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,2 га.

Rosaceae

Amygdalus nana L. Охороняється у Донецькій, Кіровоградській, Полтавській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій обл. Потребує охорони у Київській, Миколаївській, Черкаській обл. Значну кількість рослин *A. nana* завезено на ділянку в 1952 р. зі «Стрільцівського степу» та «Хомутовського степу» [1]. Нині інтродукційна ценопопуляція виду численна, стійка, гомеостатична, її площа — 1,0 га.

Filipendula vulgaris Moench. Охороняється у Тернопільській обл. Вид завозили на ділянку в 1953 р. з Лісостепу та у 2002–2003 рр. — з лучних степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція *F. vulgaris* численна, стійка, гомеостатична, її площа — близько 1,0 га.

Fabaceae

Trifolium montanum L. Охороняється у Тернопільській обл. Вид завозили на ділянку у 1953 р. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника, у 2002 р. — з лучних степів Черкаської обл. Інтродукційна ценопопуляція виду численна, стійка, гомеостатична, займає площу 1,0 га.

Linaceae

Linum austriacum L. Охороняється у Житомирській, Полтавській, Сумській, Харківській обл. Потребує охорони у Київській, Черкаській обл. Вид завезено на ділянку в 1952 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника. На сьогоднішній день інтродукційна ценопопуляція *L. austriacum* численна, стійка, гомеостатична, її площа — 0,2 га.

Valerianaceae

Valeriana stolonifera Czern. Охороняється у Запорізькій та Харківській обл. Вид завезено у другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Нині на ділянці «Степи України» зростає кілька особин *V. stolonifera*.

Aporcynaceae

Vinca herbacea Waldst. & Kit. Охороняється у Полтавській та Харківській обл. Потребує охорони у Київській та Черкаській обл. Вид завозили на ділянку в середині ХХ ст. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника, у 2007 р. — з лучних степів Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *V. herbacea* численна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,2 га.

Scrophulariaceae

Verbascum phoeniceum L. Охороняється у Житомирській обл. Вперше був завезений на ділянку в 1953 р., але з часом випав. Вид відновлений у колекції в 2002 р., рослини привезли зі степів Луганської обл. Нині на ділянці зростає декілька особин виду.

Veronica austriaca L. Охороняється у Житомирській обл. Вид завозили у другій половині ХХ ст. з Лісостепу та у 2007 р. — з лучних степів Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція численна, стійка, гомеостатична, її площа — 0,5 га.

Veronica incana L. Охороняється у Харківській та Закарпатській обл. Вид завезено на ділянку в 1953 р. з відділення «Михайлівська цілина» Українського степового природного заповідника. Нині інтродукційна ценопопуляція *V. incana* дуже численна, стійка, гомеостатична, займає площу близько 2,0 га.

Veronica teucrium L. Охороняється у Житомирській обл. На ділянку вид завезено у другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція *V. teucrium* нечисленна, стійка, її площа — 0,01 га.

Lamiaceae

Origanum vulgare L. Охороняється в Луганській обл. Вид завезено на ділянку в другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція *O. vulgare* нечисленна, займає площу 0,01 га.

Phlomis pungens Willd. Потребує охорони у Київській та Черкаській обл. Вид завезено на ділянку в 1960 р. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція *P. pungens* нечисленна, її площа — 0,01 га.

Phlomis tuberosa L. Охороняється у Житомирській, Івано-Франківській, Львівській обл. Вид завезено в 1953 р. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника, у 2002 р. — зі степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція дуже численна, стійка, гомеостатична, займає площу близько 2,0 га.

Salvia nutans L. Охороняється у Житомирській, Львівській, Тернопільській, Хар-

ківській обл. Потребує охорони в Київській та Черкаській обл. Вид завезено на ділянку «Степи України» в 1953 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника. Інтродукційна ценопопуляція *S. nutans* нечисленна, стійка, її площа становить близько 0,5 га.

Salvia pratensis L. Охороняється у Донецькій та Харківській обл. Вид завезено у 1953 р. з відділення «Михайлівська цілина» Українського степового природного заповідника, у 2002 р. — з лучних степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція виду численна, стійка, гомеостатична, займає площу 2,0 га.

Campanulaceae

Campanula sibirica L. Вид охороняється у Житомирській та Закарпатській обл. Завезено на ділянку в другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція *C. sibirica* нечисленна, її площа — 0,01 га.

Asteraceae

Centaurea ruthenica Lam. Охороняється у Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Харківській, Хмельницькій обл. Вид завозили на ділянку в 1952 та 1960 рр. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника [1]. Нині на ділянці «Степи України» зростає кілька генеративних особин *C. ruthenica*.

Centaurea sumensis Kalen. Охороняється у Житомирській, Полтавській, Сумській обл. Вид завезено в 1953 р. з відділення «Михайлівська цілина» Українського степового природного заповідника [1]. Нині на ділянці зростає кілька особин *C. sumensis*.

Echinops ruthenicus M. Vieb. Охороняється у Харківській обл. Завезений у 1960 р. з відділення «Стрільцівський степ» Луганського природного заповідника. Інтродукційна ценопопуляція *E. ruthenicus* нечисленна, займає площу 0,2 га.

Echinops sphaerocephalus L. Охороняється у Закарпатській та Івано-Франківській обл. Звезений у 1960 р. з відділення «Хому-

товський степ» Українського степового природного заповідника. Інтродукційна ценопопуляція *E. sphaerocephalus* нечисленна, стійка, її площа становить близько 0,5 га.

Helichrysum arenarium (L.) Moench. Охороняється в Одеській та Тернопільській обл. Вперше був завезений на ділянку в 1953 р., але з часом випав. Вид відновлено у колекції в 2007 р., рослини привезли з лучних степів Полтавської обл. Нині на ділянці зростає кілька особин виду.

LILIOPSIDA

Melanthiaceae

Bulbocodium versicolor (Ker-Gawl.) Spreng. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Завозили на ділянку в 1952 р., потім у 1962 р., зі «Стрільцівського степу» та «Михайлівської цілини» [1], але з часом вид випав. Відновлений у колекції в 2002 р. Кількість особин поповнено у 2005 та 2010 рр., рослини привезли з Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція виду нечисленна, її площа — 0,001 га.

Iridaceae

Crocus reticulatus Steven ex Adams. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. Завозили на ділянку в 2002 р. зі степів Луганської обл., у 2003 р. — з лучних степів Київської обл., у 2008 р. — з Вінницької обл., у 2010 р. — з Київської та Одеської обл. Інтродукційна ценопопуляція *C. reticulatus* нечисленна, займає площу 0,001 га.

Iris graminea L. Охороняється в Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Одеській, Тернопільській, Хмельницькій обл. Потребує охорони в Черкаській обл. Вид інтродуковано на ділянку в другій половині ХХ ст. Нині на ділянці «Степи України» зростає кілька особин *I. graminea*.

Iris halophila Pall. Охороняється в Кіровоградській, Луганській, Одеській, Полтавській, Харківській обл. Потребує охорони в Миколаївській обл. Вид завезено на ділянку в 1953 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного

заповідника. Інтродукційна ценопопуляція *I. halophila* нечисленна, стійка, гомеостатична, її площа — 0,2 га.

Iris hungarica Waldst & Kit. Охороняється у Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій обл., на території м. Києва та його зеленої зони. Потребує охорони в Київській та Черкаській обл. Вид завозили на ділянку в 1953 р. з відділення «Михайлівська цілина» Українського степового природного заповідника, у 2002–2005 рр. — з лучних степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція *I. hungarica* численна, стійка, гомеостатична, займає площу близько 1,5 га.

Iris pumila L. Охороняється у Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Одеській, Полтавській, Харківській обл. Потребує охорони в Черкаській обл. Завозили на ділянку в середині ХХ ст. із заповідника «Асканія-Нова» та з околиць м. Одеси [1], але з часом вид випав. Відновлений у колекції в 2002 р., рослини привезли з Миколаївської обл. Кількість особин поповнено у 2010 р. рослинами з Одеської обл. Нині на ділянці зростає кілька особин виду.

Liliaceae

Gagea minima (L.) Ker-Gawl. Охороняється у Дніпропетровській, Закарпатській обл. На ділянку завезений у 1960 р. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція дуже численна, стійка, гомеостатична, її площа — 2,0 га.

Tulipa orhiophylla Klokov et Zoz. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Вперше завезено на ділянку в 1966 р. Кількість особин поповнено у 2002–2005 рр. рослинами з Луганської обл. Нині на ділянці налічується кілька десятків особин виду.

Tulipa quercetorum Klokov et Zoz. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. На ділянку «Степи України» *T. quercetorum* потрапив спонтанно із сусідньої ботаніко-географічної ді-

лянки «Ліси рівнинної частини України» у середині ХХ ст. Нині інтродукційна ценопопуляція *T. quercetorum* численна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,2 га.

Tulipa schrenkii Regel. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Завезений на ділянку в 1952 р. із біосферного заповідника «Асканія-Нова» та з острова Уюк-тук (Херсонська обл.) [1]. Нині на ділянці «Степи України» налічується кілька особин *T. schrenkii*.

Hyacinthaceae

Bellevalia sarmatica (Pall. ex Georgi) Woronov. Охороняється у Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Полтавській, Харківській, Херсонській обл. Потребує охорони в Миколаївській, Черкаській обл. Вперше вид інтродуковано на ділянку в 1960 р., але з часом він випав. Відновлений у колекції у 2002–2003 рр., рослини привезли зі степів Луганської обл. Нині на ділянці зростає кілька особин *B. sarmatica*.

Hyacinthella leucophaea (K. Koch) Schur. Охороняється у Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській обл. Потребує охорони в Київській, Черкаській обл. Вперше вид завезено на ділянку в 1969 р., але з часом він випав. Відновлений у колекції в 2002–2003 рр., рослини привезли зі степів Луганської обл. У 2007 р. кількість особин поповнили рослинами з лучних степів Полтавської обл. Нині на ділянці зростає декілька особин *H. leucophaea*.

Leopoldia comosa (L.) Parl. Охороняється у Кіровоградській, Львівській, Чернівецькій обл. Вид інтродуковано в 1967 р. Нині на ділянці «Степи України» налічується кілька особин *L. comosa*.

Muscari neglectum Guss. ex Ten. Охороняється у Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській, Сумській, Харківській,

Херсонській обл. Потребує охорони в Київській та Черкаській обл. Вперше завезений на ділянку в 1953 р. з околиць м. Одеса. У 2007 р. кількість особин поповнили рослинами з лучних степів Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *M. neglectum* нечисленна, стійка, її площа — 0,2 га.

Ornithogalum boucheanum (Kunth) Asch. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. На ділянку «Степи України» інтродукований у другій половині ХХ ст. У 2007 р. кількість особин поповнили рослинами з Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *O. boucheanum* численна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,01 га.

Ornithogalum fimbriatum Willd. Охороняється у Дніпропетровській та Кіровоградській обл. Вперше завезений на ділянку в 1953 р. з Одеської обл. У 2010 р. кількість особин поповнили. Інтродукційна ценопопуляція *O. fimbriatum* численна, стійка, гомеостатична, її площа — 0,2 га.

Ornithogalum kochii Parl. Охороняється у Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Одеській, Харківській обл. Вперше завезений на ділянку в 1952 р. з Харківської обл. [1]. Кількість особин поповнювали: у 1967 р. — рослинами з Донецької обл., у 2003 р. — зі степів Київської обл. Інтродукційна ценопопуляція *O. kochii* численна, стійка, гомеостатична, займає площу 0,5 га.

Scilla bifolia L. Охороняється у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській обл., на території м. Києва та його зеленої зони. На ділянці «Степи України» аборигенний вид *S. bifolia* сформував нечисленну природну ценопопуляцію площею 0,002 га.

Scilla siberica Haw. Охороняється у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Полтавській, Чернігівській обл. Потребує охорони в Черкаській обл. Вид завезено на ділянку в 1960 та 1963 рр. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного за-

повідника. Нині інтродукційна ценопопуляція *S. siberica* численна, стійка, гомеостатична, її площа — 0,2 га.

Amaryllidaceae

Sternbergia colchiciflora Waldst & Kit. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Кілька особин *S. colchiciflora* привезли на ділянку «Степи України» в 2011 р. з Одеської обл.

Alliaceae

Allium decipiens Fisch. ex Schult. & Schult. f. Охороняється у Дніпропетровській та Харківській обл. Інтродуковано у другій половині ХХ ст. з Лісостепу. Нині на ділянці зростає кілька особин виду.

Asparagaceae

Asparagus officinalis L. Охороняється в Закарпатській і Тернопільській обл. Вид завезено на ділянку в 1952 р. з Лісостепу. Інтродукційна ценопопуляція *A. officinalis* нечисленна, її площа — близько 2,0 га.

Poaceae

Melica transsilvanica Schur. Охороняється у Житомирській, Закарпатській, Полтавській обл. Вид завезено у 1960 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника. Інтродукційна ценопопуляція *M. transsilvanica* численна, стійка, займає площу 0,01 га.

Stipa capillata L. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «неоцінений» [9]. Вперше завезений на ділянку в 1952 р. з відділення «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника. У 2002–2006 рр. кількість особин поповнили рослинами з лучних степів Київської та Черкаської обл., у 2007 р. — з лучних степів Полтавської обл. Інтродукційна ценопопуляція *S. capillata* нечисленна, її площа — 0,002 га.

Stipa pennata L. Внесений до Червоної книги України, охоронний статус — «вразливий» [9]. Завезений на ділянку в 2002–2006 рр. з лучних степів Київської обл. Нині на ділянці «Степи України» зростає кілька особин *S. pennata*.

Таким чином, встановлено, що у складі степового культурфітоценозу налічується 64 рідкісні види рослин, частка яких становить 26,89 % від загальної кількості видів на ділянці «Степи України». Рідкісні види рослин належать до відділу Magnoliophyta, 25 родин та 45 родів. Переважають представники класу Magnoliopsida (39 видів). Найбільшою кількістю видів представлені родини Hyacinthaceae (9 видів) та Ranunculaceae (8 видів), це пов'язано з особливостями інтродукційного процесу.

Міжнародний та державний созологічні статуси мають 3 види: *Adonis vernalis* [3, 9], *Gymnospermium odessanum* [5, 9] та *Raeonia tenuifolia* [4, 9]; державний созологічний статус [9] — 13 видів (8 видів — охоронний статус «вразливий», 5 — «неоцінений»). Регіональні созологічні статуси мають 48 видів.

На ботаніко-географічній ділянці «Степи України» зростає 61 рідкісний вид інтродуцентів, 3 рідкісні види (*Corydalis cava*, *C. solida*, *Scilla bifolia*) є аборигенними і зростають тут природно. З інтродуцентів 57 видів вперше завезено на ділянку в другій половині ХХ ст. Із них з часом випали і були відновлені у колекції на початку ХХІ ст. 6 видів: *Bellevalia sarmatica*, *Bulbocodium versicolor*, *Helichrysum arenarium*, *Hyacinthella leucophaea*, *Iris pumila*, *Verbascum phoeniceum*. Вперше інтродуковано на ділянку на початку ХХІ ст. 4 рідкісні види: *Crocus reticulatus*, *Dianthus membranaceus*, *Sternbergia colchiciflora*, *Stipa pennata*.

Встановлено, що 45 рідкісних видів рослин сформували ценопопуляції: 42 — інтродукційні та 3 — природні. Решта рідкісних видів не сформували популяційної структури і налічують до 10 біологічних облікових одиниць. 25 видів сформували нечисленні ценопопуляції (24 — інтродукційні, 1 — природну), 16 — численні (15 — інтродукційних, 1 — природну), 4 види — дуже численні ценопопуляції (3 — інтродукційних, 1 — природну).

Ценопопуляції 16 видів мають площі від 0,001 до 0,01 га (14 інтродукційних, 2 при-

родні), 14 видів — 0,2–0,5 га (інтродукційні ценопопуляції), 15 видів — від 1,0 до 2,0 га (14 інтродукційних, 1 природна). За площею та чисельністю особин найменшими виявились інтродукційні ценопопуляції *Bulbocodium versicolor*, *Crocus reticulatus*, *Delphinium sergii*, найбільшими — інтродукційні ценопопуляції *Gagea minima*, *Phlomis tuberosa*, *Veronica incana* та природна ценопопуляція *Corydalis solida*.

Успішний досвід вирощування рідкісних видів рослин у степовому культурфітоценозі впродовж тривалого періоду та їхня здатність до формування ценопопуляцій свідчать про ефективність збереження та охорони цих видів *ex situ*.

1. Бородіна Р.М. Інтродукція рослин степів України // Інтродукція на Україні корисних рослин природної флори СРСР. — К.: Наук. думка, 1972. — С. 40–68.

2. Гриценко В.В. Підсумки інтродукції рослин на ботаніко-географічній ділянці «Степи України» Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України // Інтродукція рослин. — 2009. — № 4. — С. 18–24.

3. Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України / За наук. ред. д.б.н. С.Ю. Поповича. — К.: Фітосоціоцентр, 2002. — 276 с.

4. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.) — К.: ВАТ «КДНК», 1998. — 76 с.

5. Мосякін С.Л. Рослини України у Світовому Червоному списку // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 1. — С. 79–88.

6. Программа и методика наблюдений за ценопопуляциями видов растений Красной книги СССР. — М.: ВАСХНИЛ, 1986. — 34 с.

7. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов. — Л.: Наука, 1987. — 440 с.

8. Ценопопуляції рослин (основные понятия и структура) / О.В. Смирнова, Л.Б. Заугольнова, И.М. Ермакова и др. — М.: Наука, 1976. — 217 с.

9. Червона книга України. Рослинний світ / За заг. ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 911 с.

10. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — Kiev, 1999. — 345 p.

Рекомендував до друку В.І. Мельник

ISSN 1605-6574. Інтродукція рослин, 2012, № 2

В.В. Гриценко

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

РЕДКИЕ ВИДЫ РАСТЕНИЙ
В СТЕПНОМ КУЛЬТУРФИТОЦЕНОЗЕ:
СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ СОСТАВ,
СОЗОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА,
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНТРОДУКЦИИ
И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Составлен список редких видов растений степного культурфитоценоза на ботанико-географическом участке «Степи Украины» в НБС им. Н.Н. Гришко НАН Украины. Редкие виды проанализированы по систематическому составу, созологическому статусу, историческим аспектам интродукции, современному состоянию. Обоснована эффективность сохранения и охраны редких видов *ex situ*.

Ключевые слова: редкие виды растений, степной культурфитоценоз, ботанический сад.

V.V. Gritsenko

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

RARE SPECIES OF PLANTS
IN STEPPE CULTURPHYTOCOENOSE:
THE SYSTEMATIC COMPOSITION,
SOZOLOGICAL CHARACTERISTIC,
THE HISTORICAL ASPECTS OF THE INTRO-
DUCTION, THE CONTEMPORARY STATE

The list of the rare species of plants of steppe culturphytocoenose in the botanical-geographic plot site «Steppes of Ukraine» in M.M. Gryshko National Botanical Gardens of the NAS of Ukraine was established. Rare species are analyzed by the systematic composition, sozoological statuses, the historical aspects of the introduction, the contemporary state. The efficiency of retention and protection of these rare species of the plants *ex situ* is substantiated.

Key words: rare species of plants, steppe culturphytocoenose, Botanical Garden.